รายงานการวิจัย

มรดกวัฒนธรรมงานช่างฝีมือพื้นบ้าน
การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา

The Local cultural crftsmanship

Klong sa- bua Ayutthaya pottery

รศ.ฉลอง สุนทรนนท์

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ 2550

บทคัดย่อ

การวิจัย มรดกวัฒนธรรมงานช่างฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อ คลองสระบัว อยุธยา มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการปั้นหม้อ คลองสระบัวอยุธยาให้คงอยู่ เพื่อศึกษาเพื่อให้ได้องค์ความรู้ในการปั้นหม้อ คลองสระบัว และเพื่อศึกษาแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับการสืบทอดการปั้นหม้อ คลองสระบัว อยุธยา ผลการวิจัยพบว่า :

การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา เป็นงานช่างฝีมือพื้นบ้านที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา กระบวนการในการปั้นหม้อ เริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน การขึ้นรูปและการเผาหม้อในเตาเผา โดยรูปทรงของหม้อที่ปั้นเป็นทรงกลม มีทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ช่างปั้นหม้อในปัจจุบัน เป็นผู้สูงอายุ และมีจำนวนน้อย ดังนั้น การปั้นหม้อ คลองสระบัว อยุธยา ควรได้รับการอนุรักษ์ และสืบสานให้ดำรงอยู่สืบต่อไป

Abstract

"The local cultural heritage craftsmanship , Klong sa – bua Ayutthaya pottery" research has three important objectives. Those are to gather and remain the data of Klong Sa-bua Ayutthaya pottery , to study to gain knowledge of Klong Sa-bua Ayutthaya pottery , and to study the community's concept that to inherit the pottery of Klong Sa- bua, Ayutthaya. The research finding was :

The pottery of Klong Sa-bua , Ayutthaya is the local craftsmanship that has been inherited since Ayutthaya period .The pottery process begins from clay preparing, Clay Forming, and then baking in a kiln. The form of pottery is round and also in big size, medium size , and small size. There is a few number of potter nowadays and most of them is an aged person. Therefore , Klong Sa-bua Ayutthaya pottery should be conserved and continued to be forever.

สารบัญ

บทคัดย่อ

สารบัญ **หน้า**

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....1

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....2

1.3 ระเบียบวิธีวิจัย.....2

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....3

1.5 ขอบเขตการวิจัย.....3

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....3

บทที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....4

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย..... 7

3.1 วิธีดำเนินการวิจัย.....7

3.2 สถานที่ทำการวิจัย.....7

3.3 อุปกรณ์การวิจัย.....7

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....8

บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล.....17

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดกลุ่มการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา.....8

ตารางที่ 2 แสดงคำศัพท์และความหมายของคำศัพท์ที่ใช้ในการปั้นหม้อคลองสระบัว อยุธยา.....16

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

กรุงศรีอยุธยาราชธานีเก่าของไทย เจริญรุ่งเรืองเป็นระยะเวลา 417 ปี โดยมีพระมหากษัตริย์ปกครองถึง 33 พระองค์ ตลอดระยะเวลาดังกล่าว บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยด้านต่าง ๆ ไว้อย่างหลากหลายให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทยที่ล้ำค่าทั้งด้านประวัติศาสตร์ และด้านคุณค่าทางสุนทรียภาพหรือคุณค่าทางความงาม โดยมีรูปลักษณ์อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะสืบสานกันมาอย่างต่อเนื่องและยังคงดำรงอยู่ให้ทุกคนได้พบเห็นเชิงประจักษ์ในสมัยปัจจุบัน

งานฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยประเภทหนึ่ง ที่ดำเนินการสร้างสรรค์โดยชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาสืบทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัว เริ่มทำเครื่องปั้นดินเผากันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชื่อของคลองสระบัวเดิมนั้นมีชื่อว่า “คลองหม้อ” ทั้งนี้เพราะเป็นสถานที่ที่มีการปั้นหม้อหรือเครื่องปั้นดินเผากันมาโดยตลอดนับเป็นแหล่งหัตถกรรมที่สำคัญแหล่งหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ได้กล่าวว่า “บ้านม่อปั้นม่อข้าวม่อแกงขาย บ้านกระเบื้องทำกระเบื้องผู้เมีย กระเบื้องเกล็ดเต่า บ้านศาลาปูนเผาปูนขาย บ้านห้าตำบลนี้อยู่ในแคว้นเกาะทุ่งขวัญ” ซึ่งเกาะทุ่งขวัญ ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังชุมชนคลองสระบัว ทางด้านฝั่งทิศตะวันออก

การปั้นหม้อของชุมชนคลองสระบัวในปัจจุบันมีเหลืออยู่ ประมาณ 7 ราย และนับวันก็จะเริ่มลดจำนวนลงเรื่อยๆ ทั้งนี้เพราะเยาวชนหรือลูกหลานของช่างปั้นหม้อคลองสระบัว ส่วนใหญ่ไม่นิยมสืบทอดการปั้นจากบรรพบุรุษ เนื่องจากเยาวชนได้รับการศึกษาสูงขึ้น รวมทั้งมีงานอื่นๆ โดยเฉพาะการทำงานโรงงานที่มีความสะดวกสบายกว่าการปั้นหม้อ รวมทั้งมีรายได้ที่ดีกว่า และแน่นอนกว่า การปั้นหม้อคลองสระบัวในปัจจุบันจึงคงมีเพียงช่างปั้นหม้อที่สูงอายุ ที่ยึดอาชีพปั้นหม้อมาตั้งแต่เด็กๆ

จากการลงพื้นที่ร่วมกับชุมชนเพื่อศึกษาบริบทและรายละเอียดเกี่ยวกับการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา พบว่า งานช่างฝีมือพื้นบ้านการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา นอกจากจะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ที่ชุมชนดำเนินการผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในวิถีชีวิต มีลักษณะเฉพาะถิ่นผลิตโดยวัสดุในท้องถิ่น เอกลักษณ์เฉพาะและสะท้อนถึงภูมิปัญญาทางทักษะเชิงช่างที่วิจิตรบรรจง ในรูปลักษณ์ที่เป็นรูปทรงของหม้อ ทั้งในแบบหม้อดิน หม้อกลาง และหม้อปลาย รวมทั้งหม้อกา

จากประเด็นปัญหาการขาดการสืบทอดการปั้นหม้อของลูกหลานในชุมชนการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา ที่ส่งผลให้งานช่างฝีมือพื้นบ้านที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางความงาม ลดน้อยลงในทกๆ ปี จนน่าเป็นห่วงว่าในอนาคตอันใกล้ งานช่างมือการปั้นหม้อชุมชนคลองสระบัวอยุธยา คงจะเหลือเพียงตำนานการศึกษาวิจัยเพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชุมชนการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา ให้ดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.2.1 เพื่อรวบรวมข้อมูลการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยาอันเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าแต่กำลังจะสูญหายให้ดำรงอยู่สืบไป และศึกษาคุณค่าและบทบาทของการปั้นหม้อต่อชุมชน

1.2.2 เพื่อศึกษาให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับการปั้นหม้อของชุมชนคลองสระบัวอยุธยาในเชิงลึก เพื่อต่อยอดฐานข้อมูลที่ชุมชนและนักวิชาการเก็บไว้ให้มีความสมบูรณ์ และวิเคราะห์กระบวนการสร้างสรรค์แนวคิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงของการปั้นหม้อ

1.2.3 เพื่อศึกษาแนวคิดของชุมชนที่จะสืบทอดการปั้นหม้อว่ามีแนวความคิดอย่างไร และจะนำองค์ความรู้การปั้นหม้อไปใช้ประโยชน์ในการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างไร

1.3 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.3.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ

1.3.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชุมชนการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา รวม 7 ครอบครัว ภายในตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.3.3 วิธีการเก็บข้อมูล เก็บข้อมูลจากการใช้

1.3.3.1 แบบบันทึกภาคสนาม

1.3.3.2 แบบสอบถาม

1.3.3.3 แบบสัมภาษณ์

1.3.3.4 การสังเกต

1.3.3.5 การทดลองปฏิบัติการปั้นหม้อ

1.3.3.6 การจัดเวทีชุมชน

1.3.3.7 การจัดสนทนากลุ่ม

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การจัดเวทีชุมชน การจัดสนทนากลุ่ม และการทดลองปฏิบัติการปั้นหม้อ

1.5 ขอบเขตการวิจัย

ทำการวิจัยงานช่างมือพื้นบ้านการปั้นหม้อชุมชนคลองสระบัว ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

1.6.1 มรดกวัฒนธรรมงานช่างฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยาได้รับการคุ้มครองให้ดำรงอยู่อย่างถาวรสืบไป

1.6.2 มรดกวัฒนธรรม งานช่างฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยาได้รับการสืบทอดและอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่อย่างถาวรสืบไป

บทที่ 2
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา วาสุกรี มีนาคม 2545 ได้รายงานการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านให้เป็นธุรกิจขนาดย่อม : กรณีศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในธุรกิจการปั้นหม้อของชุมชนคลองสระบัว อยุธยา ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา (หม้อดินเผาคลองสระบัว) พบว่า

เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ หม้อดิน กาน้ำดิน มีแหล่งที่ผลิตอยู่ที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามีผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเหลืออยู่เพียง 7 รายเท่านั้น ที่ทำเป็นอาชีพหลักประจำอยู่โดยผู้ผลิตทั้ง 7 ราย เป็นชาย 1 ราย หญิง 6 ราย มีอายุ 50 ปีขึ้นไป 6 ราย อีก 1 ราย อายุ 45-49 ปี ทั้งหมดจบการศึกษาระดับประถมศึกษา ระยะเวลาในการประกอบอาชีพผู้ผลิต 6 ราย อีก 1 รายอายุ 45-49 ปี ทั้งหมดจบการศึกษาระดับประถมศึกษา ระยะเวลาในการประกอบอาชีพผู้ผลิต 6 ราย ทำมานาน 20 ปี อีก 1 ราย ทำมานาน 15-19 ปี ผู้ผลิตทั้ง 7 ราย ทำเป็นอาชีพหลัก มีแรงงานในการผลิตคนเดียว 2 ราย ทำทั้งครอบครัว 2 คน อยู่ 3 ราย อีก 2 ราย มีคนงานช่างทำ 4 คน

ด้านความเป็นมาของการประกอบอาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผา(หม้อดินเผา)พบว่า ผู้ผลิตทั้ง 7 ราย สืบสวนอาชีพต่อจากบรรพบุรุษ และผู้ผลิต 5 ราย ไม่มีบุตรหลาน สืบสานอาชีพ ต่อส่วนอีก 2 รายมีบุตรหลานสืบสานอาชีพนี้ต่อ ทั้งนี้ผู้ผลิต 6 ราย ยินดีถ่ายทอดความรู้ใช้การผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งส่วนใหญ่ทำหม้อดินเผาให้แก่ผู้ที่สนใจที่จะทำอาชีพนี้คงอยู่ต่อไป โดยผู้ผลิต 4 ราย คิดว่าใช้เวลาการเรียนรู้ได้ภายใน 6 เดือน ส่วนผู้ผลิตอีก 2 ราย คิดว่าใช้เวลาเรียนภายใน 1 ปี

ด้านความคิดเห็นต่อการประกอบอาชีพผลิตเครื่องปั้นดินเผา พบว่า ผู้ผลิต 5 ราย เห็นว่ายึดเป็นอาชีพหลักได้แต่ต้องไม่มีการส่งเสริมให้มีผู้ประกอบการเพิ่มขึ้นอีกได้

ด้านข้อมูลในการผลิตพบว่า วัตถุดิบที่สำคัญที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา คือ ดินที่จำหน่ายในท้องถิ่น และมีไม่จำกัด

ด้านอุปกรณ์ / เครื่องมือ ที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ที่สำคัญมีมอเตอร์พร้อมแท่นสำหรับเผา เตาสำหรับเผา พบว่า ผู้ที่จะประกอบอาชีพผลิตเครื่องปั้นดินเผา ใช้เงินลงทุนต่ำสุด 8,000 บาท (1 ราย) สูงสุด 30,000 บาท (1 ราย) อีก 4 รายลงทุน 20,000 บาท ส่วนอีก 1 ราย ลงทุน 15,000 บาท ซึ่งเมื่อเฉลี่ยแล้วลงทุนอุปกรณ์ / เครื่องมือ 19,000 บาท แล้วใช้ไปได้ตลอดการผลิต

ด้านมีต้นทุนวัตถุดิบทั้งหมดโดยเฉลี่ยสูงสุดปีละ 14,000 บาท ต่ำสุด 4,900 บาท เมื่อคำนวณรวมหมดทั้ง 7 ราย มีต้นทุนวัตถุดิบทั้งหมดเฉลี่ยปีละ 7,450 บาท

ด้านการส่งจำหน่ายผู้ผลิต 4 ราย ส่งจำหน่ายเดือนละครั้ง ส่วนอีก 3 ราย ส่งจำหน่ายเดือนละ 2 ครั้ง

สำหรับยอดส่งจำหน่ายผู้ผลิตที่ส่งจำหน่ายได้สูงสุด ส่งจำหน่าย เดือนละ 25,000 บาท ต่ำสุดเดือนละ 3,000 บาท เมื่อคำนวณรวมผู้ผลิตทุกรายแล้วมียอดจำหน่าย โดยเฉลี่ยเดือนละ 10,857 บาท

โดยในการจำหน่ายผู้ผลิตทุกรายจะมีผู้มารับไปจำหน่ายประจำ 1 – 3 ราย แต่ในบางครั้งลูกค้าจรมาซื้อไปบ้าง

ด้านปัญหาในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีการผลิตหม้อดินเป็นหลักพบว่า ผู้ผลิตมีปัญหาในการผลิตคือ ผลิตสินค้าได้ไม่ทันตามสั่ง และหาลูกจ้างปั้นยาก ส่วนปัญหาในการจัดจำหน่ายไม่มี และสิ่งที่ผู้ผลิตต้องการให้ช่วย คือ ต้องการเงินทุนหมู่บ้านมาสนับสนุนการผลิต

ด้านความคิดเห็นต่อรูปแบบผลิตภัณฑ์ พบว่า ผู้จำหน่าย 6 ราย เห็นว่าควรมีการปรับปรุงรูปแบบ ผู้จำหน่าย 3 ราย เห็นว่ารูปแบบเหมาะสมแล้ว ส่วนผู้จำหน่ายอีก 4 ราย เห็นว่ารูปแบบมีน้อยไปควรปรับปรุงรูปแบบ

ด้านความคิดเห็นต่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์ พบว่า ผู้จำหน่าย 7 ราย เห็นว่าคุณภาพไม่แน่นอน ผู้จำหน่าย 6 ราย เห็นว่าคุณภาพปานกลาง ส่วนผู้จำหน่ายอีก 2 ราย เห็นว่าคุณภาพต่ำ

ด้านการกำหนดราคารับซื้อผลิตภัณฑ์มาจำหน่าย พบว่า ผู้จำหน่ายส่งที่ไปรับซื้อจากผู้ผลิตซึ่งมี 4 ราย จะกำหนดราคาร่วมกันระหว่างผู้ผลิตและผู้รับซื้อ ส่วนผู้จำหน่ายปลีกที่รับซื้อจากผู้จำหน่ายส่งราคาซื้อผู้จำหน่ายเป็นผู้กำหนด

ด้านปัญหาในการจัดซื้อผลิตภัณฑ์มาจำหน่าย ผู้จำหน่ายทั้ง 15 ราย ไม่มีปัญหาในการซื้อผลิตภัณฑ์มาจำหน่าย

ด้านความคิดเห็นต่อการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ผู้จำหน่ายทั้ง 15 ราย เห็นว่าเป็นสินค้าที่จำหน่ายได้ตลอดปี

ด้านการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ พบว่า ผู้จำหน่ายส่งทั้ง 4 ราย จำหน่ายแต่ละผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา (หม้อดินเผา) จากคลองสระบัว ส่วนผู้จำหน่ายปลีก 11 ราย จำหน่ายผลิตภัณฑ์อื่นๆ ด้วย โดยผู้จำหน่าย 8 ราย จำหน่ายหม้อดินเผาเป็นส่วนน้อยในการจำหน่าย ผู้จำหน่ายอีก 3 ราย จำหน่ายหม้อดินเผาเป็นส่วนหลัก

ด้านปัญหาการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา(หม้อดินเผา) พบว่า ผู้จำหน่ายทั้ง 15 ราย มีปัญหาในการจำหน่าย คือ มีผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันแต่ผลิตจากวัสดุอื่นที่มีรูปแบบที่ทันสมัย ทนทานกว่า และสะดวกต่อการใช้มากกว่าเป็นคู่แข่ง

ด้านข้อสรุปความคิดเห็นต่ออาชีพการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา (เผาหม้อดินเผา) จากคลองสระบัว พบว่า ผู้จำหน่าย 7 ราย เห็นว่าต้องมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จึงสะสามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ ผู้จำหน่าย 5 ราย เห็นว่าสามารถยึดเป็นอาชีพหลักต่อไปได้อีกนาน ส่วนผู้จำหน่ายอีก 3 ราย เห็นว่าเป็นสินค้าที่ต้องจำหน่ายควบคู่กับสินค้าอื่นตลอดไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยร่วมกับชุมชน โดยวิธีต่างๆ คือ

3.1.1 การศึกษาเอกสาร

3.1.2 การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1.3 การสังเกต

3.1.4 การสัมภาษณ์

3.1.5 การสอบถาม

3.1.6 การสำรวจพื้นที่ชุมชนและบริบทชุมชน

3.1.7 การจัดเวทีชุมชน

3.1.8 การทดลองปฏิบัติการปั้นหม้อ

3.1.9 การสังเคราะห์

3.1.10 การวิเคราะห์ – ถอดบทเรียน

3.1.11 การสรุปผลการวิเคราะห์ – การวิจัย

3.1.12 การจัดทำรายงานการวิจัย

3.2 สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล

สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล คือ ชุมชนการปั้นหม้อคลองสระบัว ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.2 อุปกรณ์การวิจัย

อุปกรณ์การวิจัย ประกอบด้วย

3.3.1 แบบบันทึกภาคสนาม

3.3.2 แบบสอบถาม

3.3.3 แบบสัมภาษณ์

3.3.4 เทปบันทึกเสียง

3.3.5 กล้องถ่ายรูป

3.3.6 อุปกรณ์การปั้นหม้อ

3.3.7 วัสดุการปั้นหม้อ

3.3.8 เวทีชุมชน

3.3.9 กล้องถ่ายภาพวีดิทัศน์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัย มรดกวัฒนธรรม งานช่างฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา จากการสังเกต การสอบถาม การสำรวจพื้นที่ภาคสนาม และการสัมภาษณ์ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปได้ดังนี้

4.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจาการศึกษาบริบทชุมชน

จากการศึกษาบริบทชุมชน การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา พบว่า ชุมชนที่ประกอบการปั้นหม้อในตำบลคลองสระบัวอยุธยา ประกอบการปั้นหม้อในลักษณะกิจกรรมอาชีพภายใน ครัวเรือนช่างปั้นหม้อส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงสูงอายุ ครัวเรือนละ 2-3 คน ปัจจุบันประกอบอาชีพอยู่ประมาณ 9 ครอบครัว

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดกลุ่มการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา

ชื่อ - สกุล	อายุ	ชิ้นงานที่ผลิต	ได้รับถ่ายทอดจาก	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	หมายเหตุ
นางกลิ่น กลั่นใสสุข	52	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน	บรรพบุรุษ	29/2 หมู่ 2 ต.คลองสระบัว	
นางทองพูล ปิ่นนิกร	70	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน	บรรพบุรุษ	15 หมู่ 4 ต.คลองสระบัว	
นางทองเปลว ม่วงหวาน	68	ชิ้นงานตามสั่ง หม้อขนาดเล็ก	นางประสบศรี นัยผ่องศรี	1/1 หมู่ 5 ต.คลองสระบัว	
นางบุญช่วย สีอู่	67	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน	บรรพบุรุษ	29/1 หมู่ 2 ต.คลองสระบัว	
นางเฟี้ยม เจริญขำ	72	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน	บรรพบุรุษ	7 หมู่ 5 ต.คลองสระบัว	
นางลัดดา ทาราพงษ์	71	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน + หม้อตีลาย	บรรพบุรุษ	16 หมู่ 4 ต.คลองสระบัว	
นางศิริพรรณ มีธรรมยุติ	42	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน + หม้อตีลาย	บรรพบุรุษ	13/1 หมู่ 3 ต.คลองสระบัว	
นางสมจิตร การฤกษ์	70	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน + หม้อตีลาย	บรรพบุรุษ	43/5 หมู่ 1 ต.คลองสระบัว	
นางสมศรี มีธรรมยุติ	67	หม้อที่ใช้ในครัวเรือน + หม้อตีลาย	บรรพบุรุษ	13 หมู่ 5 ต.คลองสระบัว	

4.2 ผลการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการปั้นหม้อตำบลคลองสระบัวอยุธยา

การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการปั้น หม้อคลองสระบัวอยุธยา พบว่ามีกระบวนการปั้นหลายขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขบวนการผลิต

วิธีการทำหม้อดินเผา

มีขั้นตอนการทำ 2 วิธีใหญ่ ๆ คือ

1. การทำหม้อดินเผา
2. การเตรียมฝืนและอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับเผาหม้อ

แต่ละขั้นตอนวิธีการทำ ดังนี้

1. การทำหม้อดินเผา

1.1 วิธีเตรียมดินและส่วนผสมของดิน

1.2 วิธีการปั้นหม้อ

1.3 วิธีการแต่งหม้อหุ่น

1.4 การเผาหม้อ และการตกแต่งหลังเผาหม้อ

2. การเตรียมฟืนและอุปกรณ์ที่ใช้

2.1 ลักษณะของฟืนและไม้ฟืนที่ใช้เผาหม้อ

2.2 อุปกรณ์ที่ใช้ขณะเผาหม้อ

1. การทำหม้อดินเผา

1.1 วิธีเตรียมดินและส่วนผสมของดิน ดินที่ใช้ปั้นหม้อใช้ดินเหนียว : ทรายละเอียด : น้ำอัตราส่วน 4 :2 :1 นำสัดส่วนทั้งหมดใส่ลงในหม้อหมักดินสำหรับดินที่มีความแห้งแข็ง แต่สำหรับที่มีความชื้นเมื่อฉะดินแล้ว จากนั้นใช้วิธีเหยียบดิน เพื่อให้ส่วนผสมเข้ากันเมื่อเข้ากันได้ที่เนื้อเนียนดีแล้ว จึงนำไปใช้ปั้นหม้อได้ ถ้ายังไม่ใช่ในทันทีควรคลุมผ้ากองดินไว้เพื่อมิให้ดินถูกอากาศแห้ง ตามขั้นตอนภาพที่ 1

2. การเตรียมฟืนและอุปกรณ์ที่ใช้

2.1 ลักษณะของฟืนและไม้ฟืนที่ใช้เผาหม้อ

2.2 อุปกรณ์ที่ใช้ขณะเผาหม้อ

1. การทำหม้อดินเผา

1.1 วิธีเตรียมดินและส่วนผสมของดิน ดินที่ใช้ปั้นหม้อใช้ดินเหนียว : ทรายละเอียด : oน้ำ อัตราส่วน 4 : 2 : 1 นำสัดส่วนทั้งหมดใส่ลงในหม้อหมักดินสำหรับดินที่มีความแห้งแข็ง แต่สำหรับที่มีความชื้นเมื่อฉะดินแล้ว จากนั้นใช้วิธีเหยียบดิน เพื่อให้ส่วนผสมเข้ากันเมื่อเข้ากันได้ที่เนื้อเนียนที่แล้ว จึงนำไปใช้ปั้นหม้อได้ ถ้ายังไม่ใช้วิธีเหยียบดิน เพื่อให้ส่วนผสมเข้ากันเมื่อเข้ากันได้ที่เนื้อเนียนดีแล้ว จึงนำไปใช้ปั้นหม้อได้ ถ้ายังไม่ใช้ในทันทีควรคลุมผ้ากองดินไว้เพื่อมิให้ดินถูกอากาศแห้ง ตามขั้นตอนภาพที่ 1

1. ดินที่มีความแข็งให้หมักในบ่อทิ้งไว้ 1 คืน

2. ฉะดินเป็นการแยกกรวดสิ่งปนออกมา

3. เหยียบดิน : ทรายให้เข้ากัน

4. เมื่อเข้ากันแล้ว นำไปใช้ปั้นหม้อได้และใช้ผ้าหรือพลาสติกคลุมเพื่อไม่ให้ดินแห้ง

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการเตรียมดินสำหรับปั้นหม้อดินเผา

1.2 วิธีการปั้นหม้อ แป้นที่ใช้ปั้นหม้อโบราณจะเป็นแป้นไม้มีเดือนขุดหลุมฝังลงไปในดิน จากนั้นจึงนำ “แป้นไม้” หรือชาวบ้านจะเรียกว่า “ช่อ” สวมเข้ากับเดือยใช้มือหมุนขณะขึ้นรูปหม้อ แต่ปัจจุบันจะใช้แป้นหมุนด้วยมอเตอร์ระบบไฟฟ้า ทำให้การทำงานสะดวกและรวดเร็วขึ้น ลดแรงงานในการหมุนหรือชาวบ้านจะเรียกว่า “ชักช่อ” นำดินมาโพกที่ช่อหรือชาวบ้าน จะเรียกว่า โพนดิน เพื่อขึ้นรูปหม้อ เริ่มด้วยรีดดินขึ้นมา ทำปากหม้อก่อน จากนั้นจึงขึ้นตัวหม้อหม้อที่ได้จะเรียกหม้อหุ่น เป็นหม้อที่ยังไม่มีก้น นำไปผึ่งตากแดดให้หมาดเพื่อนำไปตกแต่งต่อไป จากนั้นจึงปั้นฝาหม้อ ชาวบ้านจะเรียกฝารมี ตามขั้นตอนภาพที่ 2

1. ช่อไม้

2. ช่อมอเตอร์

3. โพกช่อหรือโพนดิน

4. ขึ้นรูป

5. ทำปากหม้อ

6. หม้อหุ่น

7. ฝาหม้อ

ภาพที่ 2 ขั้นตอนการปั้นหม้อ

1.3 วิธีการแต่งหม้อหุ่น อุปกรณ์ที่ใช้ในการแต่งหม้อหุ้นมีไม้ ลูกหิน อุปกรณ์สำหรับตกแต่งรูปหม้อและกระทุ้งก้นหม้อ ไม้สำหรับตกแต่งรูปทรงเรียกไม้ลายหรือชาวบ้านจะเรียกว่า “ลาย” สำหรับตกแต่งก้นหม้อ จากนั้นจะตีด้วย “ลายละ” (ขนาดไม้จะหนากว่าลายเล็ม) แล้วจึงตกแต่งด้วย “ลายละ” (ขนาดไม้จะหนากว่าลายเล็ม) แล้วจึงตกแต่งด้วย “ลายเล็ม” (ขนาดลายจะบางกว่าลายละ) ตามขั้นตอนภาพที่ 3

1. ไม้ลายตกแต่งรูปหม้อ

2. ตกแต่งปิดก้นหม้อ

3. การตีละ

4. การตีเล็ม

ภาพที่ 3 ขั้นตอนการตกแต่งหม้อหุ่น

เมื่อตีขึ้นรูปทรงหม้อด้วยวิธีเล็มแล้ว จะนำหม้อมาทาสีด้วยดินสีเหลือง ชาวบ้านเรียกว่าดินขลุยปู (หาได้ตามท้องนา) เพื่อให้หม้อที่เผาออกมามีสีแดงสวย เมื่อหม้อดินดูดสีหมาดดีแล้ว จึงนำมาขัดหรือชาวบ้านจะเรียกว่า “การผัดหม้อ” เพื่อให้ขึ้นเงา โดยใช้หินผิวมันเกลี้ยง (มีมากตามแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตก) จากนั้นนำหม้อที่ขัดแล้ว ผึ่งแดดให้มีความร้อนบ้างเล็กน้อย ตาม ขั้นตอนภาพที่ 4

1. ทาสีด้วยดินสีเหลือง

2. ขัดหม้อดินหินผิวมันเกลี้ยง

3. หม้อที่ขัดแล้ว เตรียมนำเข้าเตาเผา ให้ผึ่งแดดก่อน

ภาพที่ 4 ขั้นตอนการตกแต่งขั้นสุดท้าย

1.4 การเผาหม้อ และการตกแต่งหลังเผาหม้อ นำหม้อที่ขัดแล้ว มาจัดเรียงเข้าเตาเผาเป็นชั้น ๆ ใช้เวลาเผาเว้นทิ้งไว้ 1 คืน จากนั้นต้องการให้มีความสวยงามมากขึ้น สำหรับผลิตภัณฑ์ดินเผาขนาดเล็ก ๆ ที่ใช้สำหรับเป็นของตกแต่ง (โชว์) ให้ทาผิวหม้อด้วยน้ำข้าวข้น ๆ หรือใช้แป้งมันใส ๆ เพื่อ ให้ผิวขัดสด สวยงาม ดูสดใส เป็นมันนี่คือภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทำสืบต่อกันมา แต่ปัจจุบันการทำหม้อขนาดใหญ่บางแห่งก็ไม่นิยมทำในขั้นตอนนี้ (ผิวมัน) เทคนิคนี้จึงค่อย ๆ สูญหายไป ดูภาพที่ 5 ประกอบ

1. เรียงหม้อใส่เตา

2. ภายในเตามีกับทำให้เกิดช่องว่างเวลาเรียงหม้อ

3. เรียงหม้อเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมีฟืนวางขนาดยาวประมาณฟุตครึ่ง

4. เรียงเต็มเตาเผาจนถึงจอมเตา (บนสุดของเตา)

5. ปิดจอมเตาด้วยสังกะสีเพื่อให้ระอุ

6. ใส่ฟืนหน้าเตา

7. ค่อยๆ เร่งความร้อนให้สูงขึ้นทีละน้อย จนฟืนที่บรรจุในเตาลุกไหม้จนถึงจอมเตา

8. ทิ้งไว้ 1 คืน จึงนำหม้อดินออกจากเตา

9. นำหม้อจากออกจากเตา

ภาพที่ 5 ขั้นตอนการนำหม้อดินเผาบรรจุในเตา – การเผาหม้อ

2. การเตรียมฟืนและอุปกรณ์ที่ใช้

ไม้ฟืนที่ใช้ใส่เตาเผาเพื่อเผาหม้อมีหลายชนิด เช่น ไม่ก้ามปู ไม้กะถิน ไม้สะแกนำมาใช้ใส่เตาได้เลย

ไม่ข่อย มียางต้องทิ้งไว้ให้แห้งก่อน มิฉะนั้นยางจะทำให้หม้อดำ

กิ่งไม้สะแกเล็ก ๆ นำมากำรวมกันชาวบ้านจะเรียก “กำฝอย ” เพื่อใช้สำหรับใส่เตา ขณะใส่เตาต้องมีอุปกรณ์ช่วยเขี่ยฟืน ชาวบ้าน เรียกอุปกรณ์นี้ว่า “ไม้คทา” ด้ามเป็นไม่ไผ่บางปลายไม้ไผ่มีไม้พาดขวางใช้สำหรับดัน – เขี่ยฟืน ดูภาพ 6 ประกอบ

1. ฟืนสำหรับใส่เตา – กำฝอย

2. ไม้คทา

ภาพที่ 6 ฟืนและอุปกรณ์ที่ใช้

ตารางที่ 2 แสดงคำศัพท์ และความหมายของคำศัพท์ที่ใช้ในการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา

คำศัพท์	ความหมายของคำศัพท์
การผัดหม้อ	คือการขัดหม้อด้วยหินผิวมันเรียบให้หม้อขึ้นเงาหลังจากทาสีหม้อแล้ว
กำฝอย	ไม้ฟืนท่อนเล็ก ๆ ส่วนที่เป็นกิ่งก้านของไม้ฟืน ส่วนใหญ่จะใช้ไม้กฐิน
จอมเตา	บนสุดของเตา
ฉะดิน	การถากดินด้วยมีดเพื่อนำไปเหยียบผสมทราย
ดินเหลือง	ดินขลุยปู
ชักช่อ	หมุนช่อเพื่อรีดดินขึ้นชิ้นงาน
ช่อ	แป้นไม้
โพนดิน	การนำดินที่เหยียบแล้วมาวางบนช่อกองให้อยู่ตรงกลางช่อ
ลูกหิน	ไม้ไผ่ต่อด้ามมีไม้ขวางที่ปลายไม้ใช้สำหรับเขี่ยฟืน เคาะฟืน ให้แตกเป็นถ่าน ก้อนเล็ก ๆ และใช้เสือกฟืนเข้าปากเตา สำหรับตกแต่งดันก้นหม้อเวลาตกแต่งหม้อหุ่น จะหล่อด้วยปูนมีขนาดเล็ก-ใหญ่ ตามขนาดของหม้อ
ลาย	คือไม้แบนๆ มีความหนาตามขนาดของการใช้งานทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีด้าม สำหรับจับ ใช้ตกแต่งหม้อหุ่นสำหรับขั้นตอนการตีละ และตีเล็ม
หม้อหุ่น	หม้อที่ขึ้นเป็นรูปหม้อ เห็นรูปทรงของหม้อแต่ไม่มีก้นหม้อ ต้องนำไปผ่านกระบวนการตกแต่งอีกครั้ง

ผลจากการวิจัย สามารถสรุป คุณค่ามรดกวัฒนธรรมงานช่างฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา ได้ดังนี้

1. คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย

มรดกวัฒนธรรมงานช่างฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อ คลองสระบัวอยุธยา เป็นงานหัตถกรรมที่มีคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยมาตั้งแต่ ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยงานปั้นหม้อเป็นภาชนะ สำหรับใช้หุงต้ม ประกอบอาหารภายในครัวเรือน ของวิถีชีวิตคนไทย ในทุก ๆ ครัวเรือน รวมทั้งใช้เป็นภาชนะสำหรับใส่น้ำดื่ม บรรจุอาหาร ถนอมรักษาอาหาร ต้มยารักษาโรคและใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา ในครั้งกรุงศรีอยุธยา มีการประกอบการกันอย่างกว้างขวาง โดยมีการปั้นหม้อกันหลายครัวเรือน จนเรียกว่าบ้านปั้นหม้อ มีการขนส่งหม้อที่ปั้นเสร็จแล้วเป็นสินค้าลงเรือไปขายยังที่ต่าง ๆ ส่งผลให้งานปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของท้องถิ่นอยุธยา รวมทั้งท้องถิ่นอื่น ๆ เป็นอย่างยิ่ง ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเป็นภาชนะ สำคัญอย่างยิ่งของมนุษย์ ที่ใช้ประกอบอาหาร เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดมาตั้งแต่ ครั้งมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นภาชนะสำคัญที่มนุษย์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้คิดค้นสร้างสรรค์กันมาอย่างต่อเนื่อง เช่น ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ลวดลายเขียนสีของบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

เครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา ในปัจจุบันยังคง มีคุณค่าประโยชน์ใช้สอยอยู่อย่างมั่นคง มีกลุ่มคนที่มีความสนใจหาซื้อไปใช้ประโยชน์ในหลาย ๆ ประการ เช่น การใช้ประกอบหุงต้มอาหาร การใช้เป็นภาชนะต้มยา สมุนไพร การใช้เป็นภาชนะใส่น้ำ ใส่ขนม รวมทั้ง เป็นภาชนะสำหรับใช้ตกแต่งประดับอาคารสถานที่ ให้เกิดความสวยงาม แสดงออกแห่งเอกลักษณ์ไทย เช่น การใช้ประดับตกแต่ง ตามอาคารโรงแรมต่าง ๆ เป็นต้น

ในส่วนของแนวความคิดในการที่จะพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา ให้เกิดคุณค่าทางด้านประโยชน์ใช้สอยมากขึ้นนั้น ชุมชนผู้ประกอบการทุกคนต่างมีความต้องการให้หม้อดินเผาคลองสระบัวอยุธยา เกิดประโยชน์ต่อการใช้สอยมากยิ่งๆ ขึ้น ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ทั้งนี้จำเป็นจะต้องมีแนวคิดพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านกลไกการตลาด การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาบุคลากรช่างปั้น การพัฒนาการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การพัฒนารูปแบบบรรจุภัณฑ์ การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปะประวัติศาสตร์เป็นต้น โดยคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยจะมีขอบเขตกว้างขวางขึ้น จากการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวซึ่งจำเป็นจะต้องหาผลสรุปโดยกระบวนการวิจัยใน แต่ละ ด้านเป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น การวิจัยการพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยาในด้าน การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ให้ได้มาซึ่ง

รูปแบบผลิตภัณฑ์ในลักษณะที่หลากหลาย สัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอย ผลิตภัณฑ์ ก็จะเพิ่มคุณค่าขึ้นมากกว่า การมีรูปแบบผลิตภัณฑ์เพียงรูปแบบ เดียวเหมือนที่มีอยู่ในปัจจุบัน

2. คุณค่าด้านความงามหรือด้านสุนทรีภาพ

เครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณค่าทางด้านงามหรือคุณค่าทางสุนทรียภาพ ที่โดดเด่น มีเอกลักษณ์เฉพาะ รวมทั้งแสดงลีลารูปลักษณ์ ของผลิตภัณฑ์ที่สัมพันธ์สอดคล้อง กับอุปนิสัยจิตใจ ชองช่างปั้นและคนไทย คือ มีการใช้เส้นโค้งที่อ่อนหวานรูปทรงกลมที่นุ่นนวล เฉกเช่น ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยอ้อมอารี ของคนไทย เป็นต้น

3. คุณค่าด้านความงามหรือด้านสุนทรียภาพของเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา สามารถสรุปคุณค่าทางความงามได้จากองค์ประกอบทางความงามและหลักการทางความงามได้ดังนี้

2.1 คุณค่าด้านความงามจากองค์ประกอบทางความงาม สรุปได้ดังนี้

2.1.1 เส้น (Line)

การแสดงการใช้เส้นเป็นองค์ประกอบทางความงามประเภทหนึ่ง โดยเส้นจะทำหน้าที่แสดงลักษณะทางกายภาพของวัตถุแสดงลักษณะทางกายภาพของวัตถุ ตลอดจนแสดงรูปร่าง รูปทรงของวัตถุให้ปรากฏในการรับรู้ ซึ่งลักษณะของเส้นจะมีทั้งเส้น ตรงตามแนวตั้ง เส้นตรงตามแนวนอน เส้นเฉียง เส้นหยัก เส้นโค้ง และเส้นอิสระ โดยเส้นในแต่ละลักษณะจะแสดงความรู้สึกและคุณค่าทางความงามแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ เส้นตรงตามแนวตั้งจะให้ความรู้สึกมั่นคง หนักแน่น แข็งแรง เส้นตรงตามแนวนอนจะให้ความรู้สึกกว้าง แผ่ขยาย สงบ เส้นเฉียง จะให้ความรู้สึก เคลื่อนไหว เส้นหยักจะให้ความรู้สึกแหลมคม แข็งกร้าว เส้นโค้งจะให้ความรู้สึกนุ่มนวลอ่อนหวาน และเส้นอิสระจะให้ความรู้สึกมีอิสระ ปลดปล่อย เป็นต้น

ในส่วนของเส้นที่ปรากฏผลงานการสร้างสรรค์ การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา จะเป็นเส้นโค้งโดยเฉพาะ ทำให้ลักษณะทางกายภาพ ของหม้อดินเผาคลองสระบัวอยุธยา มีความสวยงามอ่อนไหวนุ่มนวลในทุก ๆ ส่วน แสดงทักษะที่ชำนาญใน กระบวนการปั้นของศิลปินพื้นบ้านได้ อย่างชัดเจนที่สุด และเป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา จะแสดงการใช้เส้นโค้งเพียงอย่างเดียว และรูปร่างรูปทรงที่ปรากฏ ก็จะปรากฏในลักษณะรูปทรงกลมโดยไม่มีรูปทรงเหลี่ยมหรือรูปทรงอื่น ๆ เข้ามาปะปนแต่อย่างใด

2.1.2 รูปร่าง รูปทรง (Shape - form)

ศิลปะ เครื่องปั้นดินเผาการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา แสดงลักษณะรูปทรงทางกายภาพเป็นรูปร่าง รูปทรงเรขาคณิต คือ รูปร่าง รูปทรง ทรงกลม มีฝาปิดที่มีทรงกลม

เช่นเดียวกัน โดยรูปร่าง รูปทรง จะมีขนาดแตกต่างกันไปคือ หม้อขนาดเล็ก หม้อขนาดกลาง และหม้อขนาดใหญ่

รูปร่าง และรูปทรง ในลักษณะทรงกลมของหม้อดินเผา คลองสระบัวอยุธยา จะแสดงลักษณะ ความโดดเด่นออกมาอย่างเด่นชัด ทั้งนี้เพราะช่างผู้สร้างสรรค์ไม่ได้คิดต่อเติมส่วนอื่น ๆ เช่นลวดลาย เข้าไปในส่วนประกอบของหม้อแต่อย่างใด จะมีเพียงลวดลายแบ่งเบาบ้าง ก็ไม่แสดงความโดดเด่นและจุดสนใจให้ โดดเด่นแข่งกับส่วนของหม้อโดยรวมแต่อย่างใด

2.1.3 ลักษณะผิว (Iexture)

เครื่องปั้นดินเผาการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา จะแสดงลักษณะผิวเรียบมันเป็นส่วนใหญ่ทั้งส่วนตัวหม้อ และฝาหม้อ ทำให้เกิดลักษณะเด่น มีความเป็นเอาภาพในตัวเอง แสดงความเป็นหนึ่งเดียวเป็นเอกภาพในตัว แสดงความเป็นหนึ่งเดียวที่มีพลังของวัตถุคือดินเผาได้อย่างชัดเจนที่สุด จะมีเพียงบางส่วนที่ศิลปินผู้ปั้นได้ตี ลายลงไปบนผิวของหม้อบ้างแต่ก็มีไม่มากนัก

2.1.4 สี (Color)

เครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยาแสดงความสวยงาม ทางสีอย่างเด่นชัด โดยจะปรากฏสีส้มแดง อย่างเด่นชัด ในทุกๆ ส่วนของหม้อโดยไม่มีสีอื่น ๆ เข้ามาเจือปน รวมทั้งช่างปั้นไม่ได้สร้างสรรค์สีอื่นเข้ามาปะปนแต่อย่างใด สีขั้งเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะที่โดดเด่นของเครื่องปั้นดินเผาอยุธยาได้อย่างสวยงามที่สุด บ่งบอกถึงความเป็นธรรมชาติของสีที่ไม่ได้ปรับปรุงแต่งแต่อย่างใด

2.2 คุณค่า ทางความงามที่เกิดจากหลักการทางความงาม

หลักการทางความงามได้แก่หลักการต่าง ๆ ที่ศิลปินนำมาใช้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะในลักษณะการผสมผสาน โดยมีหลักการทางความงามที่สำคัญดังนี้

2.2.1 ความสมดุล (Balance)

ความสมดุล ในการสร้างสรรค์ศิลปะการปั้นหม้อ คลองสระบัวอยุธยาแสดงออกในลักษณะความสมดุลประเภทซ้ายขวาเท่ากัน ทำให้เกิดความสวยงามในลักษณะความมั่นคง ความเท่ากับของส่วนสัดในแต่ละส่วน ให้ความรู้สึกกลมกลืนในทุก ๆ มุมมองแสดงความโดดเด่นสง่าในทุก ๆ ส่วน

2.2.2 ความเป็นเอกภาพ (Unity)

ศิลปะเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยาแสดงความงามในด้านความเป็นเอกภาพชัดเจนทั้งในส่วนของรูปแบบ รูปร่าง รูปทรง สี ผิว โดยในแต่ละส่วนดังกล่าวจะให้ความเป็นหนึ่งเดียวในรูปลักษณ์นั้น ๆ

2.2.3 ความกลมกลืน (Harmong)

ศิลปะเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา แสดงลัษณะทางความงามในส่วนของหลักการทางความกลมกลืนอย่างเด่นชัดตั้งแต่ความ กลมกลืนของรูปร่าง รูปทรงลักษณะผิว เส้น ความสมดุล รวมทั้งความกลมกลืนของสี

ในส่วนการพัฒนาการของการสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา เพื่อให้เกิดคุณค่าของสุนทรียภาพที่ หลากหลายเพื่อสนองตอบรสนิยม ของผู้ซื้อที่มีรความแตกต่างกันนั้น นักวิจัยและชุมชนได้ปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยได้ข้อสรุปแนวทางการพัฒนาดังนี้

1. การพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผา

ควรจะมีการพัฒนารูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น โดยเน้นประโยชน์หรือคุณค่าทางความงามหรือคุณค่าทางด้านใช้สอยให้มากขึ้น เช่น มีรูปร่าง รูปทรงแปลกใหม่ มีขนาดหลายขนาด เป็นต้น

2. การพัฒนาสีสันของเครื่องปั้นดินเผา

ศิลปินสามารถพัฒนาสีของเครื่องปั้นดินเผาให้มีสีสันหลากหลายมากขึ้น เช่น จากการใช้ดินที่นำมาจากต่างสถานที่ เป็นต้น

3. การพัฒนาลวดลาย

ลวดลายศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยามีอยู่อย่างหลากหลาย เช่น ลวดลายกรวยเชิง ลวดลายกระจังสามารถนำลวดลายดังกล่าวมาประยุกต์ใช้บนเครื่องปั้นดินเผา เพื่อแสดงสัญลักษณ์ของอยุธยาได้อย่างดี รวมทั้งเพิ่มคุณค่าทางสุนทรียภาพให้กับเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยาได้มากยิ่งขึ้น

4. การพัฒนาบรรจุภัณฑ์

ศิลปะเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยาไม่มีบรรจุภัณฑ์สำหรับรองรับหรือบรรจุเครื่องปั้น ดินเผาแต่อย่างใด ทำให้ขาดความรู้สึกจูงใจผู้ซื้อ ขาดความรู้สึกจูงใจผู้ซื้อขาดความรู้สึกปลอดภัยของเครื่องปั้นดินเผารวมทั้งขาดส่วน จะแสดงที่มาหรือเอกลักษณ์ของเครื่องปั้นดินเผา การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ จึงน่าจะมีส่วนในการเพิ่มมูลค่าและ คุณค่า ให้กับเครื่องปั้นดินเผาให้มากยิ่งขึ้น

5. การพัฒนากลไก ด้านการตลาด

เครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา ไม่มีการดำเนินการพัฒนาการตลาดแต่อย่างใด เพราะเมื่อผลิตเสร็จจะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้าน การกระจายตลาดให้กว้างขวางออกไปทั้งในจังหวัดและจังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศจึงไม่มี ควรที่จะหาตลาดรองรับ เปิดตลาดให้ขว้างขวาง ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

6. การพัฒนาแหล่งผลิต

แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา ผลิตที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา โดยแหล่งผลิตมีสภาพเป็นสถานที่ภายในครัวเรือน จึงน่าจะพัฒนาแหล่งผลิตให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปกรรมแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น

7. การพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์

เครื่องปั้นดินเผาคลองสาระบัวอยุธยา ขาดการประชาสัมพันธ์เท่าที่ควร ทำให้ชื่อเสียงไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ควรที่จะหาแนวทางพัฒนาการประชาสัมพันธ์ ทั้งระดับชุมชน ตำบล อำเภอ และระดับจังหวัด

8. การพัฒนาด้านการบูรณาการ

เครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัวอยุธยา เป็นภาชนะ ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวางทั้งเป็นภาชนะหุงต้ม เก็บรักษาถนอมอาหารประดับตกแต่ง และเป็นลักษณะของที่ระลึกจากชุมชน จึงควรมีการพัฒนาด้านการบูรณาการกับส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง

บทที่ 5
สรุปและอภิปรายผล

การวิจัย มรดกวัฒนธรรมช่างฝีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อ คลองสระบัวอยุธยา เป็นการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมงาน ช่างฝีมือพื้นบ้านการปั้นหม้อ ที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผลการวิจัยพบว่า การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา เป็นงานช่างฝีมือที่กระทำสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยตำบลลองสระบัวเดิมเรียกว่า คลองหม้อการปั้นหม้อคลองสระบัว ปัจจุบันยังคงมีรูปแบบของหม้อเป็น รูปแบบเดิม คือมีลักษณะ เป็นหม้อทรงกลมขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก เรียกว่า หม้อตัน หม้อกลาง และหม้อปลาย รวมทั้งการปั้นหม้อรูปทรงกาน้ำ เรียกว่า หม้อกา โดยมีกระบวนการและขั้นตอนการปั้นหม้อหลายขั้นตอน คือ การเตรียมดิน และส่วนผสมของดิน การปั้นหม้อหลายขั้นตอน ตั้งแต่การโพนดิน การขึ้นรูป การทำปากหม้อ การตกแต่งรูปหม้อ การทาสีหม้อด้วยดินสีเหลืองการขัดหม้อ และ การเผาหม้อในกระบวนการสุดท้าย

ปัจจุบันการปั้นหม้อของชุมชนคลองสระบัว มีจำนวนลดน้อยลง ช่างปั้นหม้อส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ ไม่มีช่างปั้นหม้อในวัยหนุ่มสาว เนื่องจากการปั้นหม้อเป็นอาชีพหนัก และต้องคลุกอยู่กับดินทรายรวมทั้งมีค่าตอบแทนน้อย ประกอบกับในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีโรงงานอุตสาหกรรมมาก คน วัยหนุ่มสาว จึงเลือกทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าการทำอาชีพปั้นหม้อ การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมช่างผีมือพื้นบ้าน การปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา จึงเป็นสิ่งที่ควรจะได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีความยั่งยืน จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นสำคัญในอันที่จะสืบทอดมรดกวัฒนธรรม งานช่างฝีมือพื้นบ้านการปั้นหม้อคลองสระบัวอยุธยา ให้ดำรงอยู่สืบไป

ในส่วนแนวคิดของชุมชน ที่มีต่อรูปแบบของการปั้นหม้อ คลองสระบัวอยุธยานั้น ชุมชนมี แนวคิดที่จะผลิตรูปแบบของหม้อตามรูปแบบเดิม แต่ก็พร้อมที่จะพัฒนารูปแบบใหม่ให้เพิ่มมากขึ้น

สำหรับแนวคิดของชุมชนที่ จะสืบทอดการปั้นหม้อ คลองสระบัวอยุธยานั้น ชุมชนมีแนวคิดที่จะปลูกฝังเทคนิควิธีการปั้นหม้อ ให้กับเยาวชนลูกหวานได้มีทักษะการปั้นหม้อ มากขึ้น โดย อาจจะจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น หรือจัดอบรมการปั้นหม้อ เป็นต้น

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **ทำเนียบผู้มีความรู้ความสามารถในท้องถิ่น**. พระนครศรีอยุธยา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542.

เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดอ่างทอง กองทุนชุมชนภาค 10. **ชุดความรู้ภูมิปัญญาชุมชนจังหวัดอ่างทอง.** อ่างทอง : เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดอ่างทอง กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม, มปม.

ภัทรดิศ ดิศสกุล. **ศิลปะขอม**. มปท, มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

มุขดา สุขสวัสดิ์. **ความอุดมสมบูรณ์ของดิน**. กรุงเทพ : สำนักพิมพ์โอเดี้ยนสโตร์, 2544.

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. **72 พรรษามหาราชินี**. พระนครศรีอยุธยา : เทียนวัฒนาพริ้นติ้ง, 2547

เรณู สุวรรณภาค. **การสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อำเภอนครหลวง อำเภอพระนครศรีอยุธยา.** พระนครศรีอยุธยา : สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา,2544.

สภาวัฒนธรรมอำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **ภูมิปัญญามหาราช**. พระนครศรีอยุธยา : มปท, มปป.

สุขกมล วงศ์สวรรค์. **หม้อดินเผาคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** พระนครศรีอยุธยา : องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2546.

อภัย นาคคง. **ศิลปะไทย**. กรุงเทพฯ : วิทยาเขตเพาะช่างสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, 2543.

www.ayutthaya.go.th

ภาคผนวก

รายชื่อประชากรที่ศึกษา

กฤต โสวาปี. สัมภาษณ์ วันที่ 9 พฤศจิกายน 2547 ณ 27 หมู่ 4 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

กฤษณา นอมา. สัมภาษณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2547 ณ 27/4 หมู่ 6 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จุก มีมะโน. สัมภาษณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2547 ณ 18/2 หมู่ 1 ตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ดา ธาราพงษ์. สัมภาษณ์ วันที่ 18 ตุลาคม 2547 ณ 17 หมู่ 4 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

น้อย สรรพเสริญพิมพ์. สัมภาษณ์ วันที่ 15 ตุลาคม 2547 ณ 55 หมู่ 4 ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ทองพูล ปิ่นนิกร. สัมภาษณ์วันที่ 18 ตุลาคม 2547 ณ 15 หมู่ 4 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ทองเปลว ม่วงหวาน. สัมภาษณ์ วันที่ 19 ตุลาคม 2547 ณ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

นัฐ มีมะโน. สัมภาษณ์ วันที่14 ตุลาคม 2547 ณ ตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

บุญช่วย สีอู๋. สัมภาษณ์ วันที่ 18 ตุลาคม 2547 ณ 29/1 หมู่ 2 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

บุญสม อารีลักษณ์. สัมภาษณ์ วันที่ 15 ตุลาคม 2547 ณ 54 หมู่ 4 ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ประสพศรี นัยผ่องศรี-ครูเต็ม นัยผ่องศรี. ข้อมูล พ.ศ. 2526 - 2535 ณ 8 หมู่ 3 ตำบลคลองสระบัว อำเภอ พระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

พายัพ บุญเหลือ. สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤศจิกายน 2547 ณ กลุ่มงานทอผ้าวัดน้ำเต้า อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

เฟื้ยม เจริญขำ. สัมภาษณ์ วันที่ 18 ตุลาคม 2547 ณ หมู่ 5 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

เล็ก สุขไสยา. สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2547 ณ 8 หมู่ 4 ตำบลสวนพริก อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

ศิริพรรณ มีธรรมยุธิ. สัมภาษณ์ วันที่ 18 ตุลาคม 2547 ณ 13/1 หมู่ 3 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สุนทร โสวาปี. สัมภาษณ์ วันที่ 9 พฤศจิกายน 2547 ณ 27 หมู่ 4 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สมบัติ อรุณเกษม. สัมภาษณ์ วันที่ 17 พฤศจิกายน 2547 ณ 48 หมู่ 4 ถนนอยุธยา-บางปะหัน (สายใน) ตำบลโพธิ์สามต้น อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สมปอง พันธ์จันทร์. สัมภาษณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2547 ณ หมู่ 5 ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.